

Gontarenko L. O., Ph.D. (psychological sciences), Associate Professor, Associate Professor of department of social and humanitarian disciplines of the National university of civil protection of Ukraine (Ukraine, Kharkiv), lgontarenko910@gmail.com

Relations between the NKVD of the Ukrainian SSR and the Ukrainian Military District (UBO) on fire safety in the second half of the 1920s

The purpose of the study is to consider the main aspects of cooperation of the People's Commissariat of Internal Affairs and the representation of the armed forces of the USSR in the territory of Ukraine in the field of fire protection in the second half of the 1920s. In scientific research, the general issues of mutual responsibility of fire fighters with the NKVD of the Ukrainian SSR and UDOs of the Ukrainian SSR are characterized, especially the subordination of military fire brigades to the communal professional fire brigades during the extinguishing of fires. Also reviewed are poorly investigated issues of transfer of fire extinguishing experience by professional fire brigades to the military firefighting Red Army (Workers' and Peasants' Red Army). The research used the problem-chronological and historical-systematic methods of research, which allowed a fairly objective approach to the analysis of these scientific issues. This scientific article is based on archival sources of the State Archives of the Kharkiv Region (SAHO), which were partially introduced for the first time in scientific circulation.

Keywords: NKVD (People's Commissariat of Internal Affairs), UWO (Ukrainian Military District), fire brigades, fire, interaction.

* * *

УДК [94(438):355.211]«1918/1939»

Дмитрук Я. В.,
аспірантка кафедри Історії Центральної
і Східної Європи, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
dm.yaroslava@gmail.com

**Призов національних меншин
до Війська Польського в міжвоєнний період:
правовий аспект**

Зроблена спроба комплексного висвітлення питання призову представників національних меншин до Війська польського в міжвоєнний період, а також з'ясування місця нацизмів в структурі збройних сил Польщі. У статті висвітлено правові підстави призову національних меншин до Війська Польського, проаналізовано ключові нормативно-правові акти, які регулювали призов населення на строкову службу у польську армію. Проаналізовано національний склад польської армії та на основі аналізу законодавчих документів визначено особливості набуття польського громадянства представниками національних меншин.

На основі опрацьованих матеріалів, зроблено висновки щодо ключових юридичних аспектів, які регулювали призов національних меншин на службу до Війська Польського у міжвоєнний період.

Ключові слова: Військо Польське, призовна кампанія, національні меншини, військовий обов'язок.

Створення регулярної і сильної армії було одним із ключових завдань вищого керівництва Польщі одразу після відновлення незалежності. Зважаючи на складне соціально-економічне становище Польщі після I світової війни формування збройних сил було тривалим процесом та вимагало від військового керівництва послідовної політики щодо запровадження загального військового обов'язку. У цій ситуації важливим елементом також було вирішення питання призову представників національних меншин до збройних сил Польщі.

На думку польського військового керівництва, значна чисельність солдатів не поляків у армії становила безпосередню загрозу безпеці держави. Це було пов'язано з тим, що на так званих західних і східних кресах переважало непольське населення, з притаманним йому ворожим ставленням до Польської державності, до того ж, не останню роль у поширенні

антипольських настроїв у цих регіонах відігравав вплив сусідніх Німеччини та Радянського Союзу. Саме тому у перші роки після відновлення незалежності Військо Польське формувалося з призовників-добровольців здебільшого поляків, тоді як відсоток представників інших національностей був дуже незначним.

Ситуація змінилася із запровадженням загального військового обов'язку, відтоді військове керівництво почало приділяти значну увагу призову представників національних меншин на строкову службу в польську армію. Дослідження цього процесу сприятиме всебічному висвітленню національної політики Польщі у міжвоєнний період, а також загальних тенденцій розвитку національних меншин, які у цей час справили неабиякий вплив на формування польського суспільства в цілому, і армії зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання правових підстав призову представників національних меншин до Війська Польського наразі не стало предметом комплексного ґрунтового дослідження. Окремі аспекти обраної теми висвітлені в роботах польських та українських науковців. Так, П. Ставецький [7] приділяє увагу ролі національних меншин в структурі Війська Польського та частково піднімає питання юридичних підстав призову національних меншин на строкову службу. У праці Д. Мателського [8] висвітлюється інформація про грудневий призов 1921 р.: чисельність національних меншин у складі армії, випадки дезертирства з військових частин, проблеми та недоліки роботи призовних комісій і повітових команд поповнення, характеристика нацизмів щодо їх ставлення до служби у Війську Польському. А. Руккас, М. Кротофіл [4; 10; 5] розглядають, окрім іншого, і питання правових підстав призову українців до Війська Польського, а також набуття ними польського громадянства.

Однак, не зважаючи на уже наявні розвідки з даної теми, необхідне її подальше ґрунтовне вивчення, із залученням ширшого кола джерел. Оскільки саме детальне вивчення нормативно-правових актів, які регулювали призов національних меншин на службу до Війська Польського у міжвоєнний період, дасть можливість краще дослідити цей процес.

Мета статті – висвітлити ключові правові підстави призову представників національних меншин до Війська Польського в міжвоєнний період, а також з'ясувати їх місце в структурі збройних сил Польщі.

Разом із відновленням незалежності Польщі розпочався процес створення якісно нового військового формування. Так, указом Регентської Ради від 27 жовтня 1918 р. створювалася національна регулярна армія на підставі Тимчасового закону про загальний військовий обов'язок. Закон передбачав, що кожен громадянин Польського королівства зобов'язаний був проходити службу у польській армії. А вже 27 грудня 1918 р. згідно з наказом Міністра військових справ було оголошено про проведення першого призову [1, s. 149].

Однак, першопочатково, польська армія формувалася виключно з добровольців, що пояснюється кількома важливими причинами. Так, на думку військового керівництва, тільки-но відновлена держава не здатна була забезпечити ні організаційно, ні політично, проведення загальнообов'язкового призову. Ці побоювання були

пов'язані з тим, що проведення широкого призову одразу по завершенню світової війни викличе у суспільстві невдоволення та приведе до поширення лівих ідей у війську. Перша світова війна хоч і повернула Польщі незалежність, та все ж була значною трагедією для поляків, яким довелося воювати в арміях країн, які на момент початку війни ділили між собою Польщу.

Так наприкінці 1918 р. близько мільйона осіб все ще перебували в австрійській армії, майже 500 тис. солдат з Познані, Сілезії та Померанії знаходилися в німецькій армії, а близько 200 тис. поляків перебували в полоні [1, s. 149].

Відповідно, влада усвідомлювала, що запровадження загального обов'язкового призову на початкових етапах відновлення незалежності, негативно вплине на обороноздатність новоствореної армії.

Однак, уже 15 січня 1919 р. Ю. Пілсудський видав указ про проведення часткового призову чоловічого населення 1898 року народження на строкову службу у польську армію з метою збільшення чисельності збройних сил для оборони кордонів Польщі [2].

А 7 березня 1919 р. була прийнята ухвала Сейму про проведення загального обов'язкового призову населення (1895, 1897, 1893, 1899, 1900 і 1901 р.н.) на території Польщі, де польська влада ще не здійснювала призов населення відповідних років народження [3].

Щодо безпосереднього призову національних меншин, то варто відзначити, що на початках військове керівництво ставилося до національних меншин з особливою недовірою та залучало до призовів лише польське населення. Водночас, і самі представники національних меншин зачасти відкрито заявляли про небажання проходити службу у Війську Польському. Це перш за все стосувалося німецького та єврейського населення, яке не визнавало свого підданства Польщі та ухилялося від призовів.

Ситуація з призовом непольського населення на службу до Війська Польського потребувала вирішення, оскільки представники національних меншин становили у міжвоєнний період значну частку населення Польщі. Так, згідно з переписом населення від 30 вересня 1921 р. на території Польщі проживало 25.7 млн. чол., з них близько однієї третини були національними меншинами. Загальна кількість українців, за різними оцінками, становила від 14.3% [4, s. 124] до 15.2% [5, с. 16], білорусів – 4%, євреїв – 8%, німців – 3% та інших – 0.9%.

Призов чоловіків непольської національності уможливило прийняття 17 березня 1921 р. Конституції, 91 стаття якої встановлювала загальну військову повинність [6]. З того часу Військо Польське втратило свій національний характер, про який йшла мова в указах Регентської Ради від 27 жовтня та 4 листопада 1918 р., трансформувавшись у державну армію.

Значну частку у Війську Польському становили українці, білоруси і євреї, дещо менше відбувало службу чеських, німецьких та російських солдатів. Якщо брати до уваги і офіцерів–контрактників, то у період міжвоєнного двадцятиріччя у Війську Польському служило близько 120 контрактних офіцерів, які не були польськими громадянами.

Особливу увагу військова влада приділяла найчисельнішим нацменшинам: українцям та білорусам, оскільки саме їх лояльність була важливим фактором

безпеки держави [7, s. 13]. Саме тому військове керівництво прагнуло сформувати у вояків непольської національності почуття патріотизму, вірності та відданості державі, а також сприяти успішній інтеграції національних меншин.

У першому кварталі 1922 р. було проведено перепис національностей у всіх військових округах Польщі. Статистичні дані показали, що на службі у Війську Польському перебувало 188,2 тис. солдат, з яких: 147,4 тис. поляків, 12,4 тис. українців, 12,5 тис. білорусів, 8,9 тис. євреїв, 2,5 тис. русинів («русинами» називали українців Галичини, цей термін польською владою використовувалася навмисно, щоб показати відокремленість галичан від українського народу), 2,3 тис. росіян, 1,8 тис. німців та 224 чехи. В цілому, національні меншини склали 40 808 тис. солдатів, тобто 27,67% від усіх зареєстрованих призовників [8, s. 7].

Така порівняно велика кількість новобранців непольської національності викликала певне занепокоєння у військових колах, оскільки в умовах війни це мало б негативні наслідки для безпеки держави.

Набір призовників до польської армії регулював затверджений Сеймом 23 березня 1924 р. «Закон про загальний військовий обов'язок». У статті 5 цього закону зазначалося, що кожний громадянин Речі Посполитої, який до 1 січня даного календарного року досягнув 21 – річного віку, зобов'язувався відбувати строкову військову службу. Загальний військовий обов'язок поширювався на усіх чоловіків віком від 21 до 50 років (для офіцерів – до 60 років), визнаних здатними проходити службу. Закон передбачав не лише строкову службу, а й службу в резерві та посполитому рушенні [9].

Закони про несення військової служби поширювалися на усіх громадян польської держави, незалежно від їх національної, етнічної чи релігійної приналежності. Питання призову рекрутів, які походили з національних меншин регулювалися різноманітними циркулярами, наказами та постановами Міністра військових справ, як правило із грифом «таємно» або «цілком таємно», і з додатковим зауваженням: «тримати під замком».

У мирний час строкова служба в сухопутних військах тривала 24 місяці (для кавалерії і кінної артилерії – 25 місяців), у військово–морському флоті – 27 місяців. Проте військовий міністр мав право в разі потреби скорочувати її термін, тож реально вона тривала значно менше: у піхоті – 17,5 місяця, в кавалерії і кінній артилерії – 22,5, в артилерії – 18,5 місяця. Закінчивши строкову службу, солдат переходив у резерв, де перебував до 40–річного віку, потім його автоматично зараховували до посполитого рушення [10, p. 254].

Чоловіки допризовного віку (починаючи з 17 років) могли вступати до війська як добровольці, за умови, що їх визнають здатними до строкової служби. На відміну від призовників, добровольці мали право вибору роду військ, де вони хочуть проходити службу [9].

Проте чисельність добровольців була незначною, і, як уже зазначалося, здебільшого це були представники польської національності. У звітах про проведення призовних кампаній міститься інформація про чисельність, національний склад та релігійну приналежність усіх призовників, у тому числі – добровольців. Так, з 1926 р. вступило в силу розпорядження, згідно з яким потрібно було не

допускати до армії добровольців з числа етнічних меншин, а причиною відмови пояснювати брак досвіду та кваліфікації у них.

Наприклад, під час призову 1934–1935 рр. у Волинському воєводстві загальна кількість добровольців становила 20 чол., серед яких було 12 поляків, а під час призову 1936–1937 рр. – 146 чол., з яких поляків – 137 [11, арк. 1].

Призов представників національних меншин на військову службу був безпосередньо пов'язаний з набуттям ними польського громадянства. Основні укази, які регулювали цей процес були прийняті в період формування польської адміністрації в прикордонних воєводствах (з 1 серпня 1919 р. по 22 грудня 1922 р.).

Питання громадянства піднімалися у прийнятому Сеймом законі від 20 січня 1920 р. Так, у 11 статті зазначалося, що призовник, який походить з національних меншин, уникаючи призову на військову службу під приводом подачі документів на громадянство іноземної держави, міг робити це «не інакше, як по отриманню дозволу від Міністра військових справ, у іншому випадку, його продовжували розглядати як польського громадянина».

Втрата польського громадянства, і, відповідно, військового обов'язку, була пов'язана із трьома основними моментами: набуттям іноземного громадянства, займанням державної посади у іншій країні та вступом на військову службу до іноземної армії без відома польського уряду [12].

Проблему з громадянством на колишніх підвладних Російській імперії територіях остаточно було вирішено лише після підписання Ризького мирного договору. Так, 6 стаття цього документа встановлювала право вільного вибору державної приналежності. Протягом року кожен, хто на момент ратифікації договору досягнув 18-річного віку, міг обрати собі або польське, або радянське громадянство й переселитися на відповідну територію.

Усі, хто у визначений час не скористалися таким правом, ставали громадянами тієї держави, на території якої вони проживали [13]. Таким чином, починаючи з 1921 р. влада могла на законних підставах призивати до лав польського війська українців та білорусів, які проживали на новоприєднаних територіях.

Щодо українського та єврейського населення Східної Галичини, то у липні 1919 року за рішенням Найвищої ради територія була передана під польське управління на правах автономії у липні 1919 року. Так, цей акт не вимагав виконання певних обов'язків (зокрема і служби в армії) від представників непольських національностей [5, с. 17].

Проте, попри наявні правові перепони, як військове, так і політичне керівництво Польщі все ж таки виступало за те, щоб проводити в Східній Галичині призови непольського населення, що викликало численні непорозуміння. Так, українці, щоб уникнути служби в польській армії, змінювали місце постійного проживання чи тікали за кордон. Скарги і протести з даного питання надходили до Ради послів великих держав. На засіданнях Ради представники українського населення Східної Галичини виступали проти свавілля польської цивільної і військової адміністрації. Як наслідок, Варшава, під тиском західних держав, офіційно заборонила призов галицьких українців до лав польської армії.

Зрештою, на вимогу польського уряду Рада послів Антанти 15 березня 1923 р. прийняла остаточне рішення про визнання суверенітету Польщі над Східною Галичиною. Приєднання галицьких земель до Польщі створило підстави для призову місцевих українців і євреїв у польську армію, служба у якій з того часу стала для них обов'язковою.

Підсумовуючи, варто відзначити, що правове вирішення питання призову представників національних меншин на службу до Війська Польського у міжвоєнний період було тривалим процесом і потребувало від військового керівництва послідовної політики. А з приєднанням нових територій до Польщі перед польськими урядовцями постала низка важливих завдань. По-перше – вирішення питання про набуття громадянства, і, відповідно, створення правових підстав для призову місцевих жителів до лав своїх збройних сил. Успішно вирішивши це завдання, вже у 1921 р. було проведено перший загальний обов'язковий призов, який охопив непольське населення країни, таким чином Військо Польське трансформувалося із національної армії – у державну.

У міжвоєнний період представники національних меншин становили вагомую частку у структурі збройних сил Польщі. Саме тому питання призову національних меншин, їх чисельності та подальшого розподілу між родами військ ретельно контролювалося військовим керівництвом, щоб запобігти збільшенню відсотка їх присутності як в цілому в армії, так і в окремих підрозділах зокрема. Подальше дослідження окреслених у статті аспектів дасть можливість вивчити та комплексно висвітлити національне питання у збройних силах Польщі в період з 1918 до 1939 рр.

Список використаних джерел

1. Odrodzenie Wojska Polskiego 1918–1921 w materiałach Centralnego Archiwum Wojskowego. – red. nauk. dr A. Cz. Żak. – Warszawa, 2008. – 340 s.
2. Dekret w sprawie częściowego poboru. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – Nr 7, Poz. 111, tom 1. – 1919. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/1919/s/7/111/1>.
3. Ustawa z dnia 7 marca 1919 r. w przedmiocie poboru roczników 1896, 1897, 1898, 1899, 1900 i 1901 do służby wojskowej. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – Nr 22, Poz. 234. – 1919. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/1919/s/22/234>.
4. Maciej Krotofil. Ukraińcy w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym / M. Krotofil // Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Karpus Zbigniew, Rezmer Waldemar (red.). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. – 2001.
5. Руккас А. Вояки – українці в польській армії (1921–1939 рр.) / А. Руккас // Військово-історичний альманах. – К., 2002. – №4. – С.16–50. // Rukkas A. Vojaky – ukraińci v pol'skij armii (1921–1939 rr.) / A. Rukkas // Vijs'kovo-istorychnyj al'manah. – K., 2002. – №4. – С.16–50.
6. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19210440267>.
7. Piotr Stawecki. Polityka narodowościowa w wojsku Drugiej Rzeczypospolitej / P. Stawecki // Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Karpus Zbigniew, Rezmer Waldemar (red.). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001.
8. Dariusz Matelski. Mniejszości narodowe w Wojsku Polskim w 1922 roku / D. Matelski. – Poznań, Inter-Apress, 1995. – 51 s.
9. Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr: 61,

Poz. 609. – 1924. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/1924/s/61/609>.

10. Andrii Rukkas. Ukrainians in Compulsory Military Service in the Polish Armed Forces (1921–1939) // Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. – 2013. – №62, Н. 2. – P.254–272.

11. Державний архів Волинської області. – Ф.46. – Оп.6, Т.2. – Спр.1863. Статистические данные поветовых староств о призыве в армию. – 13 арк. // Derzhavnyj arhiv Volyns'koi' oblasti. – Ф.46. – Оп.6, Т.2. – Спр.1863. Statisticheskie dannye povetovyh starostv o pryzve v armiju. – 13 арк.

12. Ustawa z dnia 20 stycznia 1920 r. o obywatelstwie Państwa Polskiego. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr: 7, poz. 44. – 1920. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/1920/s/7/44>.

13. Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą podpisany w Rydze dnia 18 marca 1921 roku. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19210490300>

Dmitruk Ya. V., post-graduate student of the Department of History of Central and Eastern Europe, Taras Shevchenko Kyiv National University (Ukraine, Kyiv), dm.yaroslava@gmail.com

Conscription of national minorities to the Polish Army in the interwar period: the legal aspect

The article is an attempt to comprehensively cover the issue of conscription representatives of national minorities to the Polish Army in the interwar period, as well as finding out the place of national minorities in the structure of the Polish armed forces. The article outlines the legal grounds for the conscription of national minorities to the Polish Army, analyzes the key legal acts regulating conscription of the population in the Polish Army. Analyzed the national composition of the Polish Army. On the basis of the analysis of legislative documents, features of obtaining Polish citizenship of national minorities were determined.

On the basis of the materials, conclusions were drawn on the key legal aspects that regulated the conscription of national minorities for military service to the Polish Armed Forces during the interwar period.

Keywords: Polish Army; conscription campaign, national minorities, military duty.

* * *

УДК 94:342.51

Чуйко Р. В.,

аспірантка, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
rehinachuiiko@gmail.com

Відбудова мережі регіональних архівних установ України в післявоєнний період (1943–1950 рр.)

На основі архівних джерел та опублікованих наукових досліджень в статті розглядається період перебування архівних органів. Перед окупацією сталася масова евакуація архівних матеріалів в східні регіони СРСР, в ході якої значна частина документів була пошкоджена або втрачена. Під час бойових дій велика частина архівних приміщень була зруйнована або значно пошкоджена, а самі архівісти брали безпосередню участь у війні. Відновлення діяльності архівних установ почалася в 1943 році і охоплювало всю територію звільненої України від нацистських військ.

Відновленню мережі архівних установ, упорядкування, збирання документальних матеріалів, вимагало затвердження документів управлінського характеру. Серед них Інструкція, затверджена наркомом внутрішніх справ УРСР 26 квітня 1943 р. «Про організацію роботи органів УДА НКВС УРСР в районах України, звільнених від німецько-фашистських окупантів». Інструкція поставила задачу відновити діяльність всіх архівних установ, виявити і збирати матеріали про злочини фашистів. Однак більша частина української території залишалася окупованою фашистськими військами.

Ключові слова: архівна справа, повосенний період, відбудова архівної справи.

Друга Світова війна завдала великого удару архівній справі на території України. Перед окупацією відбулася масова евакуація архівних матеріалів у східні регіони СРСР, в ході якої значна частина документів була пошкоджена чи втрачена. Під час бойових дій більша

частина архівних приміщень зруйновано або значно пошкоджено, а самі архівісти брали безпосередню участь у війні.

Відновлення діяльності архівних установ розпочалося в 1943 році і охоплювало всю територію звільненої України від нацистських військ. Налагодження роботи мережі місцевих архівних установ оперативною групою УДА НКВС УРСР у складі П. П. Гудзенка та Г. С. Пшеничного, розпочиналось одразу ж після звільнення міст і сіл частинами Червоної Армії і встановлення радянської влади.

Першим населеним пунктом на шляху оперативної групи УДА НКВС УРСР було містечко Мілове Ворошиловградської області, в якому місцевий архів розпочав роботу вже у 1943 р. Після цього був відновлений Ворошиловградський обласний державний архів та інші районні архіви області. Оперативної групи УДА НКВС УРСР активно продовжувала відновлення мережі архівних установ [1, с. 39–43].

16 лютого 1943 р. було звільнено Харків, а вже наступного дня оперативна група архівістів розпочала збір документів у місті. Архівістами було зібрано велику кількість документів, які характеризували нацистський окупаційний режим в Україні. Працівники діяли згідно з Постановою наркома внутрішніх справ УРСР «Про виявлення, концентрацію і охорону документальних матеріалів Вітчизняної війни радянського народу проти фашистських загарбників». За декілька місяців співробітниками Харківського архіву було зібрано матеріали: Харківської міської управи, районних управ, обласних земельних управ, «німецького дому», міської комендатури, біржі праці, німецького відділу пропаганди, редакції газет, матеріали поліції. Більшість з цих відомостей було передано для використання в НКВС СРСР і УРСР.

Черговий наступ фашистської армії, у зв'язку з чим було знову окуповано Харків, змусив архівістів покинути місто. Намагаючись врятувати і використати найважливіші документи, які становили оперативну та наукову цінність, архівісти розгорнули роботу в місті Калач Воронежської області, однак значну частину важливих матеріалів було втрачено.

Відновленню мережі архівних установ, упорядкування, збиранню документальних матеріалів, потребувало затвердження документів управлінського характеру. Серед них Інструкція, затверджена наркомом внутрішніх справ УРСР 26 квітня 1943 р. «Про організацію роботи органів УДА НКВС УРСР у районах України, звільнених від німецько-фашистських окупантів». Інструкція поставила завдання відновити діяльність всіх архівних установ, виявити й збирати матеріали про злочини фашистів. Проте більша частина української території залишалася окупованою фашистськими військами.

У ході наступу Радянської Армії до осені 1943 р. було звільнено Харківську, Сумську, Чернігівську, Полтавську, Ворошиловградську, Сталінськ і Запорізьку область. На звільненій території архівісти відразу ж приступали до збору матеріалів і налагодження системного відновлення архівної справи республіки. Цікаво, що штат Житомирського обласного архіву був затверджений ще до звільнення міста 8 жовтня 1943 р.

Оперативні групи областей, які ще не були звільнені, допомагали архівістам інших областей у відбудові